

Dobszay László

GONDOLKODÓ

füzetek

TOVÁBBI NYELVTANI JÁTÉKOK
A POLITIKAI CELIBÁTUS
EGY JÓTANÁCS: GYANAKODJ
A „KÖLTŐISÉGRE”

JEGYZETEK A LITURGIÁRÓL:

49. Miről szólnak az offertórium-
énekek?
 50. Könyörgések „super oblata”:
a Sacramentarium Gregorianum
könyörgése nagyböjt II. vasárnapján
-

25. szám

2005. január

Gondolkodó Füzetek

Kézirat gyanánt – Felelős kiadó: Dobszay László

Készült az MTA-TKI — LFZE egyházzenei kutatócsoportjában

1. füzet: A keresztény értelmiségi (I). – Jegyzetek a liturgiáról: 1. Igazság és érthetőség. – 2. Hogyan imádkozzuk a 118. zsoltárt?

2. füzet: A keresztény értelmiségi (II). – Jegyzetek a liturgiáról: 3. Az éneklőszék. – 4. A liturgikus stílus szétesése. – Aquinói Szent Tamás a hit megvallásáról

3. füzet: A keresztény értelmiségi (III). – Jegyzetek a liturgiáról: 5. A liturgikus homília formája. – 6. Benedictus Dominus Deus Israel. – Szent Ágoston beszéde az újonnan megkereszteltékhez

4. füzet: A karácsonyi virrasztó zsoltosma. – Jegyzetek a liturgiáról: 7. A karácsonyi nagyéneklés. – 8. Az 50. zsoltár utolsó versei. – Melléklet: Az esztergomi zsoltosma karácsonyi matutinuma

5. füzet: A szövegértésről. – Jegyzetek a liturgiáról: 9. Énekek a szentekről. – 10. Sajnálom...

6. füzet: Szövegalkotás és szövegértés – egyházi környezetben. – Jegyzetek a liturgiáról: 11. Gyertyák az oltáron. – 12. Ordo Cantus Missae

7. füzet: A húsvét heti „dicsőséges vesperás”. – Jegyzetek a liturgiáról: 13. A liturgia drámaisága. – 14. Változatosság?

8. füzet: Mi a magyar a zenében? – Hit, remény, szeretet – Jegyzetek a liturgiáról: 15. A pazarló liturgia. – 16. „Búgó kürtök”?

9. füzet: Szemben a feladattal – Kommentár a nagypénteki „Adoratio Crucis”-hoz (Aquinói Szent Tamás: Vajon helyes-e Krisztus kereszttét imádó tisztelettel illetni?) – Jegyzetek a liturgiáról: 17. A Máté-passió. – 18. Húsvéti népekeinkről

10. füzet: Az orációk fordítása (Mezey László szellemi hagyatékából) – A gyermekkori emlékek (Raissa Maritain írásából) – „Jön a vihar...” – Az úrnapi vesperás Magnificat-antifónája (az Isztambuli Antifonáléból) – Jegyzetek a liturgiáról: 19. Egy mennybemeneteli prédikáció margójára – 20. Aquinói Szent Tamás arról, hogy miért lett Krisztus mennybemenetele a mi üdvösségünknek oka

11. füzet: Aquinói Tamás a békéről: (1) Vajon ugyanaz-e a béke, mint az egyetértés? – A számítógép: a szellemi munka ellensége és barátja – Jegyzetek a liturgiáról: 21. A sequentia - és a liturgia misztikus jellege. 22. A dalosított zsoltár-recitáció

12. füzet: Aquinói Tamás a békéről: (2) Vajon mindenki kívánja-e a békét? Vajon a béke a szeretet sajátos kihatása-e? – Mi a tudomány? Ki a tudós? (I) – Jegyzetek a liturgiáról: 23. Halottak napja. 24. Mondatrend – a mondat rendje.

(A jegyzék folytatása a bálapon)

További nyelvtani játékok

A 23. Gondolkodó füzetben „szintagma-játékra” hívtam az olvasót. Játéknak szántam, de az igazi játék komoly dolog. Nem azért veszek elő ez évben nyelvtani témákat, hogy újból beiratkozzunk az általános iskolába, hanem azért, mert a gondolat tisztításának útja a nyelven keresztül vezet. Nyelvi fegyelem nélkül nincs gondolati fegyelem. A gondolat megértése is csak a pontos nyelvi megértésen keresztül valósul meg. Aki gondolkodását fejleszteni (vagy csak „karban tartani”) akarja, kétfelől kell azt megtámogatnia: egyrészt a valóság oldaláról (tehát amiről beszél, azt jobban ismerje, amit pedig más beszél, azt mindig próbálja az elfogulatlanul megvizsgált valósághoz viszonyítani), másrészt a nyelv oldaláról (amit mond, tényleg azt jelentse, amit gondol, a más ember gondolatát pedig annak nyelvi megértéséből értse meg).

Először néhány szót még a szintagma-kérdéshez, rámutatva ezzel a nyelv, a logika és a valóság bensőséges kapcsolatára.

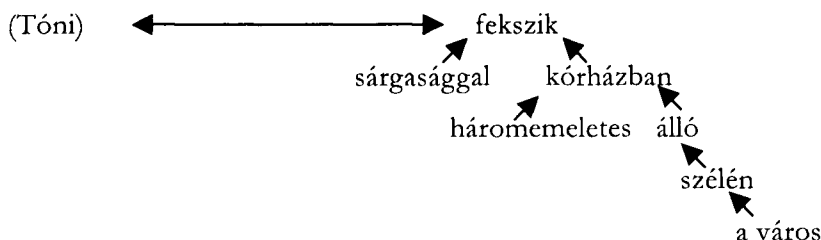
A világ dolgokból és eseményekből áll. Ennek gondolati tükröződése: a fogalom, legyen az fogható vagy elképzelt dolgok, tulajdonságok, létezésformák, események fogalma. Ennek lenne nyelvi megfelelője a szó. Ámde a valóságnak van egy filozófiai (így mondják: ontológiai) szerkezete. Minden létező egy egyetemesebb valóságnak egyedi megvalósulása. Ez rögtön érthető lesz a következő példából: Tóni egy egyén, saját személyiséggel, saját testi valósággal. Ámde ebben az egyediségben is Tóni: ember. Az „ember” egy egyetemesebb valóság-kategória, mint Tóni. Tóni éppen annyira „ember” általában, mint „Tóni” a maga egyediségében. Sőt az „ember” is része egy még egyetemesebb valóság-kategóriának, az élők világának. A filozófia sokáig emésztődött rajta, hogy csak Tóni-e a valóság, vagy ugyanilyen valóságos az „ember” meg az „élőlény” is? (A középkori filozófusok a válasz szerint két csoportra oszlottak: az univerzalisták szerint az általános (univerzális) kategóriák (például: AZ ember) is valóságos létezők, a nominalisták szerint csak Tóni valóságos létező, az „ember” csupán elvont fogalom, vagyis csupán egy elnevezés. Szent Tamás filozófija megoldotta a dilemmát. Köznapian fogalmazva: az „ember” valóságos létező, de létezése az egyes emberekben van benne. Nincs a valóságos létezőknek egy másik, föld fölötti szférája, ahol az elvont „emberek” lé-

teznek, ámde Tónit mégis elsősorban az jellemzi, hogy „ember”, az ő létvalósága (létformája) elsősorban az, hogy „ember”, aki a maga egyediségében létezik, s mint ilyen, meghatározott állandó és változó tulajdonságokkal (akcidentáliákkal) bír. Ezeket az egyetemes létformákat jelölik a filozófiai értelemben vett fajok, azon belül nemek, s azután következik a legalsóbb, de legkonkrétabb réteg: az egyedi valóság, a subjectum.

Az egyedi valóságok száma a világban elmondhatatlanul sok. Ha mindegyiket külön fogalom tartalmazná, s e fogalmakat külön-külön szavakkal akarnánk jelölni, akkor szavak milliárdjaira lenne szükségünk. Hát még, ha hozzá vesszük, hogy sokszor nem az egyedről általában akarunk valamit mondani, hanem valamely tulajdonsága, állapota szempontjából. Mondjuk nem egy asztal fogalmára irányítjuk a figyelmet, még csak nem is *erre* az asztalra, hanem erre az asztalra úgy, mint amit barnára festettek, és most éppen ebben a szobában áll, de az egyik lába megroggyant.

A kiművelt nyelv a filozófiához hasonlóan jár el: az általánosabból indul el, s azt szükség szerint beszűkíti (behatárolja, determinálja), hogy éppen arról az egyedről legyen szó, s közben a figyelem leszűküljön ezen egyednek mondanivalónk szempontjából éppen most fontos tulajdonságára vagy állapotára. Ehhez tehát több szóra van szükségünk, és ezek a szavak (éppúgy, mint a fogalom logikai szerkezetében) egy bizonyos rangsorba állnak. Legfelsőbb szinten a legáltalánosabb, alatta sorban, vele összekötve a leszűkítést, determinálást megvalósító szavak. Ezt fejeztük ki a szintagmatikus szerkezettel. Emlékeztetőül:

„Tóni a város szélén álló háromemeletes kórházban fekszik sárgasággal.” Tóniról nem azt akarjuk mondjuk, hogy fekszik, bár végső soron, legáltalánosabban mégis erről van szó: nem jár-kel, hanem fekszik. „Sárgasággal” fekszik, tehát beteg, beteg állapotban fekszik. De közlendőnk nem merül ki ebben, mert el akarjuk igazítani hallgatónkat arra nézvést, hogy hol keresse ezt a szegény Tónit: a kórházban. Ha pedig nem találna meg, a kórházat is pontosabban meghatározzuk: „három emelete van”, és „áll”, na de hol áll? a város szélén. Szintagmatikus elrendezésben:

A szintagma minden szomszédos szópárja értelmes valóságalem: „sárgasággal fekszik”, „kórházban fekszik”, „háromemeletes kórház”, „(fenn)-álló kórház”, valami „szélén álló”, „a város szélén”. Állításunk azonban erre a teljes, összetett, komplex valóságra vonatkozik, minden, amit ebből kiveszünk, nem a gondolat, hanem csak értelmes része a gondolatnak.

Most kérem az olvasót, álljon meg, és szerkesszen három-négy ilyen szintagma-ábrát. Higgye el, jó játék.

Azután térjünk vissza a példamondatra. Amikor kimondjuk, elménkben megjelennek a valóságnak egymással összefüggésbe hozott darabjai. Látjuk magunk előtt Tónit, látunk egy sárgasággal fekvő beteget, látunk egy háromemeletes kórházat, látjuk a város szélét. De ezt akarjuk-e mondani? Azt akarjuk-e mondani, hogy város szélén álló kórház? Azt, hogy háromemeletes kórház? Azt hogy sárgasággal ágyban feküdni? Nem, ezek állításunknak csak *elemei*, olyan dolgok, események, fogalmak, melyek már összetettek, de nem mondanak, állítanak semmit.

A logikában a fogalmak szintje fölött az állításoké, ahogy a logika mondja: tételeké helyezkedik el. „Az asztal barna” azt jelenti, hogy az asztal és a barna szín között egy fennálló, valóságos kapcsolatot állítok. Állításommal a barna dolgok halmazába behelyezem az asztalt. Nyelvileg nézve ez a *mondat*, s annak lényege éppen az, hogy valami (asztal) és valami (barnaság) között egy dinamikus kapcsolatot létesítek: egyiket beleviszem a másikba, s azt állítom, hogy ez a viszonylat a valóságban is létezik (létezhetsz, kérdezem, hogy létezik-e, stb.). A nyelvtanban ezt *állító viszonylatnak*, szaknyelven predikatív viszonyoknak nevezzük. A fogalmak és azokat kifejező szavak, még ha összetettek is (nyelvileg: szintagmákba rendeződnek): statikusak, tehát állnak, vannak (ide kell értenünk a cselekvést jelző szavakat is, például: fekszik = a fekvés megjelölése). A predikatív viszony azonban logikai mozgást keletkeztet: az asztalt gondolatban odavi-

szem a barna dolgok közé, vagy a barnaságot gondolatban ráviszem az asztalra.

Az asztal \longleftrightarrow barna

Ezt a dinamikát egy érdekes nyelvi kísérlettel is igazolhatjuk. A sápadt: beteg. A beteg: sápadt. Az első esetben a sápadtról állítom, hogy beteg; a másik esetben a betegről állítom, hogy sápadt. A predikatív (állító) viszony dinamikája megfordul.

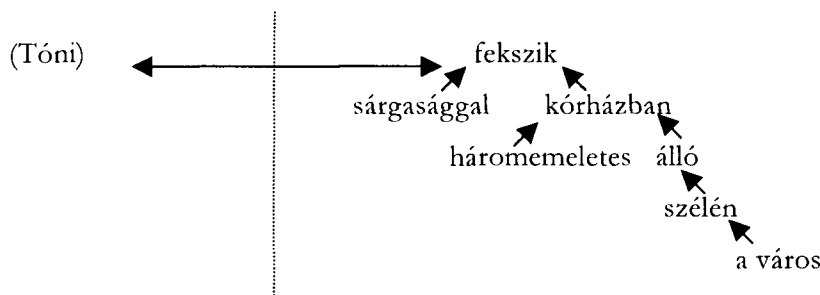
És most térjünk vissza a sajnos még mindig kórházban fekvő szegény Tónihoz. Kiről és mit akarunk mondani? Mi és mi között van a predikatív (állító) viszony? Azt mondjuk Tóniról, hogy fekszik? Nem, hanem azt, hogy itt és itt, ilyen és ilyen állapotban fekszik. Vagyis a predikatív viszony nem az „alany” (Tóni) és az „állítmány” (fekszik) között létesül, hanem a mondat egyik fele (Tóni) és az igen összetett másik fele (sárgasággal... kórházban fekszik) között.

Az iskolában úgy tanultuk, hogy a mondatrészek: alany, állítmány, tárgy, határozó, jelző. A nyelv mélyebb szerkezete szerint ez téves. Az egész mondatnak van egy alanyi fele, *amiről* mondani akarunk valamit. És van egy állítmányi része, *amit* mondunk róla. Mivel legtöbb esetben nem tudom egy szóval kimondani, hogy miről állítok és mit, azért a mondat (tétel) mindkét fele terjedelmes szintagmabokorra növekszik, melyben mindkét oldalon van egy-egy végső meghatározott, és van egy sereg további szó, mely szűkíti, determinálja azt a valamit, amiről mondok valamit, vagy amit mondok róla.

Fenti példánkban a mondat alanyi része egyetlen szó volt: Tóni. Amit róla mondtunk, az összetett szintagma volt. Lehetne az alanyi rész is összetett, például mondhatnám Tóniról, hogy Balogh Tóni (s akkor már a Tónik sokaságát a Baloghokkal determináltam), de azt is hogy a focista Tóni, stb., elkülönítve őt a többi Tóniktól. Ha így lenne, akkor a mondat alanyi része is megnövekedne.

Persze mindkét oldalon van egy szó, melyet a hozzá tartozó többi determinál. Ezt nevezik „puszta” alanynak ill. „puszta” állítmánynak. Mint determinált szavak, ezek között „villan” át a predikatív viszony, s a predikatív viszony nyelvileg akkor is értelmes, ha csak a puszta alanyt és állítmányt használom: „Tóni fekszik”. De ez csak nyelvtani értelmesség,

gondolatilag nem értelmes, mert nem ezt akarom mondani, hanem a mondat egyik feléről akarom mondani a másik felét. Ezt azzal fejezhetjük ki, hogy rajzunkba középen behúzzunk egy szaggatott vonalat, azzal elválasztjuk az alanyi és az állítmányi részhez tartozó szócsoporthoz, a pusztán alany és állítmány közé pedig berajzoljuk a dinamikus, predikatív viszonyt jelentő kétfejű nyilat.

Mára maradjunk ennyiben, majd egyszer folytatjuk. De ha hasznát is akar húzni az olvasó ebből az öt oldalból, rajzoljon le most a fenti módon három mondatot.

A politikai celibátus

Házasodni minden embernek joga van. Pusztán emberi jog szerint ez papnak sem tilos. A római egyház papja azonban magasabb teológiai, spirituális és pasztorális megfontolások alapján e jogáról lemond, celebs (nőtlen) életet él, magát tisztán megőrzi. Ezzel áldozatot vállal, s ha tisztelendő, ezért különösen is tisztelendő. Ugyanakkor: ember marad, s jöhet nap, hogy vágyik a házasságra, a nemi életre. Kemény aszkézis kell ahhoz, hogy e vágnak ellenálljon, ne csak látszatra, hanem hitből és lélekből fakadó, tudatos belső elhatározással.

Politizálni minden embernek joga van. Pusztán emberi jog szerint ez a papnak sem lenne tilos. Úgy helyes azonban, hogy magasabb teológiai, spirituális és pasztorális megfontolások alapján erről a pap lemondjon, képletesen szólva, politikai celibátust vállaljon, s magát tisztán megőrizze. Mivel ember marad, támadhat ingere arra, hogy beavatkozzék a politikába. Kemény aszkézis kell ahhoz, hogy e vágnak ellenálljon, ne csak látszatra,

hanem hitből és lélekből fakadó, tudatos belső elhatározással. Nem azért, mert megszólják érte. Hanem Istenért, az Egyházért, a lelkekért.

Egy jótanács: Gyanakodj a „költőiségre”

A költemény költői. Ez rendben van. Hogy mi a költemény költőisége és az hogy viszonylik a költemény gondolatiságához, most nem ide tartozik.

Ami azonban nem költemény, hanem beszéd, újságcikk, politikai nyilatkozat, hittanítás, prédikáció, vagy más hasonló, annak az igaz gondolatból kell kibontakoznia. A gondolat lehet erős és olyan erővel hozhat kapcsolatba egymással különféle életterületeket, hogy belőle egy merész asszociációkkal élő, izgalmas szöveg származik. Továbbá a leírt gondolatnak adható olyan elrendezés, szórend, periodicitás, hogy a gondolat művészileg is értékelhető alakban jelenik meg. Ez a próza jogos, sőt dicséretes költőisége.

De nem erről szól a jótanácsom. Hanem arról, amikor egy ilyen-olyan gondolat leírását teletűzdelik „költői” kifejezésekkel, jelzőkkel, hangulatos igékkel. Van egy jó tesztelése az ilyen szövegnek: hántsd le róla a költői gondolatokat, kifejezéseket, s vizsgáld meg, marad-e mögötte arányosan erős *gondolat*. Vizsgáld meg, vajon a „költőiség” magából a gondolatból sarjadt-e, vagy csak rá van aggatva. Nem egyszer megesik, hallgatom, hallgatom a szöveget, azután megkérdeztem, most tulajdonképpen miről volt szó? mit is állított a szónok? mi az a valóság, amelyre a szép szavak vonatkoztak? És nem tudok felelni.

A ráaggatott költőiség legtöbbször annak jele, hogy a beszélő, író nem bízik gondolatának erejében. Az érzelmi eszközökkel szeretné lenyomni a hallgató torkán az általa készített szellemi eledelt. Valamiképpen a művészeti giccshez hasonlít az ilyen beszéd: a szándékolt hatás ott fölébe kerekedik a művészi gondolatnak, itt meg a gondolati gondolatnak.

Tapasztalatból mondom ezt, és egyúttal némi bűnbánattal: magamat is nem egyszer azon kaptam (sőt kapom), hogy amikor nem érzem (akár tudat alatt), elég erősnek az érvelésemet, elkezdem szaporítani a szinonimákat, érzelmileg, retorikailag erősebb, „meggyőző” szavakat. Egy év múlva már szégyellem.

Jegyzetek a liturgiáról

49. Miről szólnak az offertórium-énekek?

A római liturgia fénykorában, a 4. és 7. század között a felajánlás a mise hosszan tartó cselekménye volt. A diakonusok összegyűjtötték a hívek különféle adományait, azután a celebráns az oltárra helyezte a kenyeret és bort, megtömjénezte és könyörgést mondott fölötte. Hogy a hívek e hosszabb cselekményt megfelelő gondolatokkal és érzelmekkel kövessék, az énekes vagy énekesek díszes dallamon zsoltárt vagy más bibliai szöveget énekeltek. Ezek az énekek az egész régi római énekrepertoár legegényibb, legkidolgozottabb tételei voltak. Felépítésük responzoriális volt, vagyis a már magában is díszes főrészt zeneileg még jobban kibontakoztató két-három szóló-vers követte, melyekre mindig a főrészt második fele, a rependa válaszolt. A verzusok sokszor hosszú, nagy hangterjedelmű dallamok, a művészi hatást nagyban fokozó melizmákkal; az egész tételre jellemző az érzelmeket megindító, olykor kifejezetten szenvedélyes hangvétel. Az offertóriumok a klasszikus római-gregorián repertoár legigényesebb darabjai voltak („a gregorián Beethovenje”), természetesen nem a középkor, hanem a keresztény ókor remekművei.

A középkorban a felajánlási cselekmény lerövidült, s talán az az énekkultúra is lehanyaglott, mellyel az offertórium-verzusokat előadták. Mindenesetre a 12. század után a verzusok a római liturgiából eltűntek, s a miseénekek könyve már csak a főrészt tartalmazta, egészen a legújabb időkig. (A verzusokat nem is atlájuk meg sem az átlagos középkori graduálé-könyvekben, sem a Graduale Romanumban. Néhány régi kéziratban, illetve azok facsimile-kiadásában tanulmányozhatók, modern kiadásuk pedig, nem kevés hibával, az „Offertoriale Triplex”-ben található.)

Az offertórium azonban továbbra is a mise zeneileg exponált tétele maradt. A változó részek közül egyedül erre készültek nagyszabású polifon ciklusok. Közülük a legbecsebb Palestrinának az egész egyházi élet lefedő műsorozata. A barokk korban az ünnepi misék alkalmat adtak a kor stílusában komponált, hangszerkíséretes művek alkalmazására. Liturgikus jellegüket elmosta, hogy sokszor nem a napi mise offertórium-szövegére, hanem más liturgikus szövegekre vagy éppen költött versekre íródtak.

A legtöbb misében azonban már egyáltalán nem énekeltek offertóriumot. Annak szövegét a pap halkán elimádkozta, mielőtt a kelyhet megbontotta volna, a hívekkel pedig a felajánlás alatt bármilyen népéneket (horribile dictu: gyakran Mária-éneket!) énekeltetett a kántor. A 18. században tűnt fel egy új ének-fajta: az ún. miseének. A barokk kortól kezdve az imádságoskönyvek a hívek számára szabad fogalmazású elmélkedéseket vagy imákat közöltek az egyes miserészekhez, hogy miközben a pap a misét imádkozza, a nép is valami arra emlékeztetővel foglalkozzék. Ezeknek a mise-imádságoknak megverselt-megénekelt változata a 18-19. századi miseének, melyben külön felajánlási versszak áll. Annak tartalma: a pap most felajánlja a kenyeret és bort, és mi is odaadjuk szívünket-lelkünket.

Így az eredeti offertórium-ének lassanként háttérbe szorult, mind teológiai-liturgikus, mind zenei mondanivalóját egyre kevesebben értették. Nem csoda, hogy a zsinati reform árvagyereke lett: a misekönyvből egészen kimaradt, reá nézve nincs semmi előírás, az offertórium alatt bármi énekelhető, vagy az ének el is hagyható. Azonban a Graduale Romanum új kiadása is tartalmazza, nagyjából a régi rendben, és a Graduale Simplex e funkcióban néhány „antiphona ad offertorium” tételt ad.

Az Offertórium-ének iránti érzéketlenség egyik oka az lehet, hogy ezek az énekek másról szólnak, mint amit manapság elvárnak tőle. Hívek, papok egyaránt megszokták, hogy a miseénekek felajánlási versszakai a kenyér és bor felajánlásáról szólnak, s bizonyára meglepődnek, hogy erről egy szót sem találunk az offertóriumokban. Itt azonban egy általánosabb szabályt kell érvényesíteni: ha ellentmondást találsz a liturgia és saját elképzelésed között, ne a liturgiát módosítsd, hanem saját elképzelésedet. Nézzük meg, miről szólnak valóban az offertóriumok, s igazítsuk ahhoz a felfogásunkat. Megértésüket azonban nagyban segíti, ha az idők során elmaradt verzusokat is felidézzük.

Minden offertórium-ének bibliai eredetű. Már csak ezért sem várható el, hogy a 19. századi miseénekek módján a tridenti zsinat teológiáját „népszerűsítsék” versben. Hozzá kell szoknunk, hogy a bibliai szöveg liturgikus alkalmazásában mindig van valami áttettség, valami képszerűség; a liturgikus ének költőiségét nem a költőieskedő szavak, kifejezések cico-mája adja, hanem éppen ez az áttett kifejezés mód. Talán ha négy-öt olyan

offertórium van, mely a felajánlásról szól, de azok is ilyen alkalmazott, áttett, képszerű kifejezéssel beszélnek. Először ebből lássunk néhány példát:

1. *Offertórium a felajánlás témájával.*

A vízkeresztí offertórium a 71. zsoltárt idézi. Eszerint a Király Fiáé, a Messiás-uralkodóé minden hatalom, a föld legvégső végéről is eljönnek hozzá a királyok, hogy szavakkal is, adományaikal is kifejezzék hódolatuakat Őelőtte. Ez a szöveg vízkeresztkor nyilvánvalóan átteendő a Napkeleti Bölcsék útjára, hódolatára, s arra, hogy benne minden népek, a pogányok is felismerik és elismerik az új Izraelt és annak alapító királyát. De amikor ezt a szöveget éppen offertóriumként énekeljük, akkor mi magunk vagyunk ezek a népek, ezek a pogányok, akik a Király Fia elé, s rajta kereszttül a királyi Atya elé járulunk adományainkkal, a kenyérrel és borral.

Tarzisz királyai és a szigetek ajándékokat áldoznak, Arábia és Sába királyai adományokat hoznak. R) *És imádják őt a földnek minden királyai, minden népek szolgálnak neki.* V1. Isten, add ítéletedet a Királynak, és igazságot a Király Fiának, hogy a te népedet igazságban ítélje, és szegényeidet igaz ítélettel. R) V2. Hozzák meg a hegyek a békességet a népnek, és a halmok az igazságot. R) V3. Az ő napjaiban kikél az igazság és a békességnek bőisége, míg csak a hold fenn ragyog az égen, és Ő uralkodik a tengertől tengerig. R)

Pünkösdkor az offertórium a 67. zsoltár jól ismert szakasza, melyben azt kérjük, Isten konfirmálja, erősítse meg pünkösdkor azt, amit Egyházával húsvétkor cselekedett (vö. bérmálás – keresztség). Ámde a verzus azt a zsoltárszakaszt is felidézi, mely a királyok és minden népek jeruzsálemi zarándoklatáról és az általuk hozott adományokról szól. Bár áttett, de világos utalás ez a pünkösdkor Jeruzsálemben összegyűlt, Szent Péter által megoktatott és megkeresztelt népekre, de a arra is, hogy a felajánlásban mi vagyunk a magukat Istennek szentelő, az új Izraelbe betagozódó pogányok.

Erősítsd meg, Isten, amit közöttünk cselekedtél, jeruzsálemi templomodból, R) *hozzanak oda néked ajándékokat a királyok! Alleluja.* V1. Énekeljetek az Úrnak, dicséretet mondjatok az ő nevének, utat készíttetek annak, ki

felmegy Napkeletre, Úr az ő neve. R. V2. Áldjátok az Istent gyülekezetekben, áldjátok az Urat, kik Izrael forrásából származtok. R. V3. Föld országai, énekeljete az Istennek, zengjete az Úrnak, ki fölment az egek ege fölé.

2. Offertóriumok az áldozat és közbenjárás gondolatával

Néhány offertórium az áldozatra utal. Két évközi offertóriumban (a mai 18. és 24. vasárnap) a népért könyörgő és áldozatot bemutató Mózes jelenik meg szemünk előtt. Ő Jézusnak, az örök engesztelést szerző keresztdozat bemutatójának előképe. Mózes áldozata tehát a keresztdozaton keresztül a szentmisére mutat, s képszerűen érzékelteti, hogy a misében az Egyszülött Fiú jár közben értünk az Atyánál:

Oltárt szentelt Mózes az Úrnak, és egészen égő áldozatot ajánlott fel rajta, és véres áldozatot áldozott és édességes alkonyati illatáldozatot az Úrnak R) *Izrael fiainak színe előtt.* V1. Szólott az Úr Mózeshez mondván: jöjj fel hozzám Sína hegyére, és állj meg annak csúcsán. Fölkelve Mózes fölment a hegyre, ahová megparancsolta neki az Isten; és leszállott hozzá az Úr felhőben és megállott az ő színe előtt. R) V2. Látván Mózes, leborulva imádkozott őt és mondta: Kérlek, Uram, engedd el a te népednek bűneit. És mondta neki az Úr: Beszéded szerint teszek velük. Könyörgött Mózes az Úrhoz, és így szólt: ha kegyelmet találtam színed előtt, mutasd meg nekem nyíltan magadat, és hadd lássalak téged. R) V3. És beszélt hozzá az Úr mondván: Nem lát meg engem senki ember, úgy, hogy élve maradjon. De te légy ott a szikla ormán és betakar téged a jobbom, míg nem átmegyek. És amíg átmegyek, elveszem a kezem, és akkor meglátod dicsőségemet; arcomat azonban nem fogod látni, mert én vagyok az Isten, aki csodákat teszek a földön. R)

Talán furcsának találjuk, hogy felajánlásunk közben ilyen részletesen leírja Mózes áldozatát (ez az egyik leghosszabb offertórium). De ha kissé jobb érzékenységgel hallgatjuk, akkor éppen az lesz a szép, hogy miközben szemünk előtt végbemegy a szent cselekmény, az Úrral való áldozati találkozás mózesi történetét hallgatjuk, s a beteljesülés részesei leszünk. Ugyanígy van ez abban az offertóriumban is, melyben Mózes az engesztelésért könyörgő Krisztust és szemünk előtt lévő papját jelképezi, Izrael gyülekezete pedig az egész Egyházat és a templomban összegyűlteket.

Könyörgött Mózes az Úrnak, az ő Istenének színe előtt, és azt mondotta: Miért haragszol, Uram, a te népedre? Csendesítsd le lelked haragját, emlékezzél Ábrahámra, Izsákra és Jákobra, kiknek megígérted, hogy nekik adod a tejjel és mézzel folyó földet. R) *És megengesztelődött az Úr, és elállt a rossztól, amit kimondott népére.* V1. Szólt Mózes és Áron, szólt Mózes és Áron a nép egész gyülekezetéhez: Járuljatok az Isten elé, mert az Úr felsége megjelent a felhőkben, és meghallotta sóhajtozásokat abban az időben. R) V2. Mondta az Úr Mózesnek: Kegyelmet találtál színem előtt, és mindenkinél jobban ismerlek téged. És Mózes sietve leborult a földre és imádta az Urat mondván: Tudom, hogy ezerszeresen irgalmas vagy, s elveszed a gonoszságot és a bűnöket. R.

Az Egyháznak és papjának közbenjáró, engesztelő szavai szólalnak meg két más közvetítő, Dániel és Eszter hangja által is (évközi 23. és 28. vasárnap), kérve az Atyát Krisztus által, hogy fordítson el a népről minden rosszat. Az első tétel eszünkbe juttatja azt a szolgálatot is, melyet az Egyház hite szerint Isten angyala tesz oltárunknál.

Szóltam az Úrhoz én, Dániel, mondván: Hallgasd meg, Uram, szolgáltnak könyörgését, ragyogtasd fel arcodat a te szentélyed fölött, R) *és kegyelmesen figyelmezz erre a népre, melyre a te nevedet hívjuk segítségül, Isten.* V. Még beszéltem, és imádkoztam, és megvallottam bűneimet és népem vétkeit, midőn hangot hallottam, mely azt mondta nekem: Értsd meg a szavakat, Dániel, melyekkel hozzád szólok, mert tehozzád küldtettem. Mert íme, Mihály jött hozzám segítségemre. R)

Emlékezzél meg rólam, Uram, ki minden hatalommal uralkodol, és adjál helyes szót az én számra, R) *hogy tetszésed találjanak szavaim a Fejedelem színe előtt.* V1. Fordítsad a szívét azok ellen, kik reánk támadtak, minket pedig te szabadíts meg, mert nagy hatalmú vagy. R) V2. Kérlek a népért, Uram Isten, érettük szóltam, hogy megérdemlett haragodat róluk elfordítsam. R)

3. Offertóriumok az ünnep tartalmának kibontakoztatásával

Sok offertórium nem a felajánlásról vagy az áldozatról szól, hanem az ünnep tartalmáról. Ezt úgy foghatjuk fel, hogy az Egyház akarata szerint az ünnepi hit és lelkiület hasson át minket, miközben adományainkat az oltárra visszük. Lássunk erre is néhány példát.

Számos cikkemben leírtam már, hogy az ókereszténység a karácsony ünnepét Jézus Isten-Emberségének megvallására létesítette. Azért ünnepli Jézus születését, hogy megvallja róla, ő nem Isten fogadott Fia, hanem ő a második isteni Személy, születésének, illetve megtestesülésének első pilanatától fogva. Az ünnep gondolatait az fejezi ki legplasztikusabban, amikor a jászolban fekvő, látszólag magatehetetlen Kisdedről magasztalva megvalljuk, hogy ő a mindenható, teremő, az idők kezdete előttől fogva létező és örökkévaló Isten. Ez egyúttal a legköltőibb kifejezése is a karácsonynak, hiszen a gyenge Gyermekek és az erős Isten szemlélése megragadó ellentétek kifejezésére nyújt alkalmat. A hajnali mise offertóriumában önmagában nézve a teremő Isten dicsérete lehetne. Ámde ez más jelentést nyer, amikor karácsonykor a Gyermekekről énekeli, hogy trónja fennáll kezdet óta, ő az örökkévaló, és házáat (mely most a Barlang!) „szentség illeti örök időkben”.

Az Isten megerősítette a föld kerekességét, és az meg nem inog, R) *szilárd a te trónod kezdet óta, Isten, te vagy az örökkévaló.* V1. Az Úr országol, ékes-ségbe öltözött, hatalomba öltözött, és erővel övezte fel magát. R) V2. Hatalmas az Úr a magasságban, bizonyosságai hitelek mindenek fölött, a te házáat szentség illeti, Uram, örök időkben. R)

A karácsonyi nagymisében a Gyermekek nagy hatalmát énekeli, az ősgőgös Sátánon szerzett diadalát, de egyben azt is, hogy az ő országa az igazság, a jog, az irgalmasság, a hűség országa. Ismétlem, az ének az ünnepről szól, de míg ezt most éppen felajánlás közben énekeli, annak gondolat- és érzélemlilága beleépül az eukarisztikus cselekménybe.

Tiéd az ég, és tiéd a föld, a földkerekséget és annak teljességét te fundálad, R) *igazság és jog a te trónusod alapja.* V1. Nagy és rettenetes mindazok fölött, kik őt körülveszik, te uralkodol a tenger hatalmasságán, az ő habjainak indulatját te csendesíted. R) V2. Irgalmasság és hűség jár orcád előtt, és a te jóakarodból emeltetik fel a fejünk. R) V3. Te eltapostad, mint sebesültet, a gőgöst, és erőd karjával széthánytad ellenségeidet, tiéd a kar, mely hatalommal teljes, és diadalmas a te jobbold. R)

Ugyanígy kell olvasnunk a húsvétvasárnap offertóriumát is. „A föld megrendült és elcsöndesedett, amikor fölkelte az Isten” – mondja a zsoltáros. Ámde Krisztus a maga haláláról és feltámadásáról mondotta: „Ítélet van most a világon...”. S valóban, a föld megrendült nagypénteken, és nagy csendesség lőn, amikor húsvét hajnalban beteljesítette az ítéletet. Ezzel ismertette meg magát Júdeában, Jeruzsálemben (a „Béke városá”-ban) az Isten, megtörte a gonoszság erejét és csodálatos fényben tündökölt, amikor az Olajfák hegyén mennybe menve a húsvéti misztériumot teljessé tette.

A föld megrendült és elcsöndesedett, R) *mikor fölkelte az Isten, alleluja.*

V1. Megismertette magát Júdeában az Isten, nagy az ő neve Izraelben. R)

V2. A Béke városában van az ő hajléka, Sion hegyén az ő lakóhelye. R)

V3. Ott törte meg a nyilak villámain, a pajzsot, a kardot és a háborút, tündökölsz te csodálatosan az örökkévaló hegyekről. R)

Virágvasárnap viszont a felajánlás közben a hívő a szenvedésre induló Jézust látja maga előtt, s szíve teljes odaadásával áll Őmellé, aki vele együtt szenvedni hajlandót keres.

A gyalázat vár szívemre és nyomorúság, kerestem, aki velem együtt szenvedjen, és nem volt, aki megvigasztalna engem, és nem találtam. R) *És épít adtak nekem eledelül, és szomjúságomban evettel itattak.* V1. Szabadíts meg engem, ó Isten, mert a torkomig hatoltak a vizek. R) V2. Ellenem beszéltek, akik a kapukban ültek, és rólam énekeltek, akik borukat itták. R) V3. Én pedig tehozzád imádkoztam, Uram, mert ideje a megkegyelmezésnek, Isten, a te irgalmad nagyságában. R).

4. A morális tartalmú offertóriumok

E felajánlási motívum: együtt szenvedni Krisztussal, fontosabb, mint első pillanatra látszik. Pál apostol Kolosszeikhez írt levele (1, 24.) a miseliturgia egy kulcsmondatát adja: „Én örülök értetek való szenvedéseimben, és kiegészítem testemben azt, ami hiányzik Krisztus szenvedéseiből, az ő testéért, ami az Egyház”. Ennek megértéséhez röviden beszélnünk kell az eukarisztikus áldozat katolikus értelmezéséről.

Krisztus a keresztfán teljes értékű, örök, megismételhetetlen áldozatot mutatott be bűneinkért az Atyának. Áldozata két elemből tevődik össze: az egyik a teljes belső önátadás, belső önfeláldozás (devotio), a másik ennek külső, látható, rituális megjelenése. Ez az áldozat elvileg minden embernek megszerezte az üdvösséget. De ennek az áldozatnak jelen kell lennie mindenhol és mindenkor a világ végezetéig, hogy az Egyház képes legyen „magára venni” ezt az áldozatot, egyesülni vele – mindenhol és mindenkor, a világ végezetéig. Ezért hagyta ránk Krisztus az utolsó vacsorában nem egyszerűen testét és véré, hanem *megettört* testét és *kiontott* véré, magának a keresztáldozatnak valóságát. Így lehetővé tette, hogy Egyháza és minden egyes híve „kiegészítse testében azt, ami Krisztus szenvedéseiből hiányzik”. Krisztus szenvedéseiből semmi sem hiányzik. De hiányzik az, hogy Testének minden tagja napról napra egyesüljön ezzel a szenvedéssel. Hogyan? Úgy, hogy teljes belső önátadással, belső önfeláldozással (devotio) kapcsolódik a külső, látható, rituális eseményhez. A szentmise ugyan nem adhat hozzá semmit a keresztáldozathoz és azt nem ismétli meg, de megjeleníti azért, hogy Krisztus devóciója ne maradjon csak az övé, hanem az egész Testé legyen: a Főé és a Tagoké, a kettő együtt foglaltassék bele a kenyér és bor felajánlásán keresztül magába a keresztáldozatba, így válják az Atyának tetsző egyetlen áldozat részévé.

Nos, ennek a kettősségnek egyik eleme külső, ezt a pap és segédlete fizikailag viszi végbe: kenyeret és bort visznek az oltárra, azt a pap felajánlja Istennek, átviszi a mennyei szférába (tömjénezés!), hogy az egyetlen valóságos misztériumnak, a keresztáldozatnak részévé tegye. Ezt a külső cselekményt a hívők testi szemükkel látják. Eközben azonban egy láthatatlan esemény is végbemegy: Krisztus a mennyben az Atyának bemutatja sebeit, belső önfeláldozásának, devóciójának jeleit, s ezzel együtt az Egyház és a hívők is belefoglalják a keresztáldozatba saját devóciójukat, önátadásukat. Ezt az önátadást ugyan lelkükben, szándékukban kell érezniük, de az önátadásnak ezt az érzését kifejezheti és élesztheti az ének. Az önátadásnak ez az egységes érzelme a szentmise-énekek színpéjében három színre oszthat: a morális elkötelezettség, a hódoló és hálaadó dicséret, az Istenre hagyatkozó bizalom és kérés elemeire.

A morális tartalmú felajánlási énekben a hívő örömmel helyezi Isten kezébe akarátát. A keresztyén erkölcs nem egyszerűen egy szabálykönyv

követése, hanem Isten akaratának teljesítésére való készség, hiszen Krisztusnak „az volt eledele, hogy a mennyei Atya akaratát teljesítse”. Ezzel egyesül a keresztyén, miközben a külső cselekmények és adományok révén mindez az egyetlen keresztdozatba torkollik. Elég lesz szemléltetésül két ilyen offertóriumot bemutatnunk (Nagyböjt 2. vasárnapja = Évközi 29. vasárnap; Nagyböjt 3. vasárnapja = évközi 16. vasárnap):

Elmélkedem parancsolataidon, mert megszerettem őket, R) és kitárom kezeimet parancsolataid felé, miket szeretek. V1. Az én osztályrészem te vagy, ó Uram; kimondtam, hogy törvényedet megőrizzem. Könyörgök a te orcád előtt teljes szívemből. R) V2. Könyörülj rajtam beszéded szerint, mert csak a te utaidra gondolok, és lábamat a te bizonyosságaid felé térítem. R)

Az Úr igazsagai egyenesek, megvidámítják a szíveket, édesebbek a méznél, a csorgatott méznél, R) bizony meg is tartja azokat a te szolgád. V1. Az Úr parancsolata fénylő, megvilágosítja a szemeket, az Úr félelme szent, megmarad mindörökkön örökké, az Úr ítéletei igazak. R) V2. Legyen kedves előtted az én számnak beszéde, és szívem gondolata a te színed előtt mindenkor. Az Úr igazsagai egyenesek: R)

(A magyarázatot a 26. számban folytatjuk)

Jegyzetek a liturgiáról

50. Könyörgések „super oblata”: a Sacramentarium Gregorianum könyörgése nagyböjt II. vasárnapján

„*Sacrificiis praesentibus, Dómine, quæsumus, inténde placátus: ut et devotiōni nostrae proficiant et salūti. – Ez itt lévő áldozati adományokra, kérünk, Urunk, keingesztelődve tekints le, hogy mind neked szentelődésünket, mind üdvözülésünket előbbre vigyék.*“

Az oráció rámutat az oltáron szemünk előtt lévő, valójában Isten szeme elé helyezett (praesentibus) kenyérre és borra, s azokat áldozati adományoknak (sacrificiis) nevezi. Nem mintha mi teremtetett dolgokat áldoznánk Istennek, de mivel ezek az Istentől kapott, s most neki felajánlott teremtetett dolgok be fognak épülni az egyetlen valódi áldozatnak, Krisztus keresztdozatának megjelenítésébe.

Ezután az oráció azt kéri, hogy Isten nyájas tekintettel, harag nélkül nézzen le rájuk. Bűnösök vagyunk, s önmagában véve a bűnös minden cselekedete méltó az elvettetésre és utálatra. Isten nem fogadta el Káin áldozatát. Mert „az Úr lelke gyűlöli azokat, kik a gonoszságot szeretik” (10. zsoltár); és „hiába hozok égő áldozatot, nincsen az tetszésedre” (50. zsoltár); „a bűnösnek pedig azt mondja az Isten: miért hirdeted te az én igazságaimat, és miért veszed szájadra szövetségemet? hiszen te gyűlölted a fegyelmet, és hátad mögé vetted az én beszédemet...” (49. zsoltár). Igen, a bűnös ember áldozatára nem néz az Isten kegyes szemmel. De most mint Krisztusban megtisztult Egyház lép az ő színe elé. A Fiúban, kiben az Atyának kedve telik, mi is kedvesek lettünk Neki. Ezért kérhetjük, hogy ne bűnös voltunkat tekintse, hanem figyelmezzon (intende) adományainkra szent Fia által kiengesztelődötten (placatus).

Így meri kimondani az Egyház kettős kérését. (A latin „et... et” az áldozati felajánlás két összefüggő, de megkülönböztethető hatásra utal.) Mint tudjuk, áldozatunkban a külső cselekedet szoros egységben van a maradéktalan belső odaadással (devotio). Ez az odaadás, önmagunk feláldozása is értéktelen mindaddig, míg nem egyesül Krisztus áldozati odaadásával, az Atya iránti teljes engedelmességével. Bár az önátadás egyszeri döntés (a keresztségben), mégis napról napra meg kell újítani és fejleszteni kell. Emberi gyengeségünkben erre is képtelenek vagyunk. Azért kérjük, hogy a látható áldozati tárgyak (felajánlva és a keresztáldozat részévé válva) őrizték, növeljék, fejlesszék bennünk azt az önátadást, áldozati odaadást (et devotioni nostrae proficiant), melyet keresztségünk tartalmazott.

A másik kérés az, hogy az adományok Krisztus testévé és vérévé válva közvetítsék számunkra az üdvösséget. Míg az első kérés életünk földi napjaira vonatkozott, arra az időre, melyben önátadásunknak növekednie kell, a második kérés előre tekint az örök életbe. A szentmise kegyelmei révén az üdvösség már itt megkezdődik bennünk, és halálunk után átmegy az örök üdvösségbe. Szilárdan hinnünk kell abban, hogy a szentmise nem a keresztyén gyülekezet összejövele, hanem isteni cselekmény. Benne megvalósul a keresztyén gyülekezetnek Krisztus önátadásába beoltott önátadása, és ez a hétről-hétre, napról-napra megújuló misztérium hordoz el minket az üdvösségre.

13. füzet: Mi a tudomány? Ki a tudós (II). – Versmondás – A művészek és az Egyház – Jegyzetek a liturgiáról: 25. „Istentisztelet modern szabad asszonyoknak”. 26. A sivatagi atyák üzenete a mához.

14. füzet: Olvasóim leveleiből – Jegyzetek a liturgiáról: 27. Legrégibb (és legsebb) karácsonyi énekünk. 28. Mit tegyünk azzal, ami „elavult”?

15. füzet: Európa és a kereszténység – Városok szerkezete és történelme – Olvasói levelek (folytatás) – Jegyzetek a liturgiáról: 29. Krisztus, a Király. 30. Egy kalkuláció az egyházzenéről.

16. füzet: A „Társadalomtan”-ról, I. – Jegyzetek a liturgiáról: 31. Mysticum jejunium – I. 32. Az ismétlődés funkciója a felolvasott liturgikus szövegben. – Pro informatione.

17. füzet: A „Társadalomtan”-ról, II. – Jegyzetek a liturgiáról: 33. A hirdetőbála. 34. Mysticum jejunium II.

18. füzet: „Audiat et altera pars”. – Aquinói Szent Tamás az óvatosságról. – Szövegértés, nyelvtanulás. – Jegyzetek a liturgiáról: 35. A communio. 36. Ecclesia toto orbe diffusa.

19. füzet: A karmester dolga. – Valami a gyermeknevelésről. – Jegyzetek a liturgiáról: 37. Az 1. zsoltár – húsvétkor. 38. Mi a „kántorböjt”?

20. füzet: A giccs. – Egyház és társadalom. – A magyar egyházi stíl. – Egy interjúból. Jegyzetek a liturgiáról: 39. A liturgia „igazsága”. – 40. Egy olvasmány fordítása.

21. füzet: A „haldokló” népzene. – Naplójegyzetek (1). – Jegyzetek a liturgiáról: 41. Könyörgések „super oblata”. – 42. Egy furcsa kísérlet.

22. füzet: A tekintélyről és tekintélytiszteletről. – Egy kimaradt alfejezet. – A töredékkutatásról. – Naplójegyzetek (2). – Jegyzetek a liturgiáról: 43. Könyörgések „super oblata”: A Sacramentarium Gregorianum felajánlási könyörgése Ádvent I. vasárnapjára – 44. Elsőáldozás Zsámbékon.

23. füzet: Kodály és Bartók: Párhuzamos életrajz (1). – Szintagmák és nyelvi struktúra. – Egy tudományos konferencia. – Jegyzetek a liturgiáról: 45. Könyörgések „super oblata”: Karácsony. – 46. „Régi” és „új” liturgia.

24. füzet: Kodály és Bartók – párhuzamos életrajz (2). – Aquinói Szt. Tamás: Vajon szükség volt-e az emberi nem helyreállításához Isten Igéjének megtestesülésére? – jegyzetek a liturgiáról: 47. Mindenszentekre. 48. Könyörgések „super oblata”: Karácsony utáni vasárnap

A „GONDOLKODÓ” füzetek: egyszemélyes, ingyenes folyóirat. Azokhoz szól, akik a katolikus dogmához hűséggel, ugyanakkor előítéletek nélkül eszmélkednek az egyház és világ, hitélet és kultúra, liturgia és társadalmi élet dolgairól.

A füzetek függelékében kapnak helyet az Új Emberben éveken át fenn tartott, 2002-ben megszűnt „Jegyzetek a liturgiáról” rovat tovább folytatott darabjai.

A fórum egy értelmiségi személyes nézeteinek ad hangot. Szeretné azt a nyugodt, tárgyyszerű, elemző, ugyanakkor szükség szerint kritikai hangot megütni, mely nemcsak a gondolkodó értelmiség hagyományainak megfelelő, hanem a katolikus egyház szellemi életében is évszázadokon át normálisnak számított.

Személy szerint szívesen fogadok észrevételeket, bírálatokat. Elgondolkodom rajta, s értelem szerint visszatérek az azokban felvetett témákhoz. De ez a fórum személyes vita lefolytatására nem alkalmas, így a levelekre nyilvános választ nem tudok adni.

Évente 10 szám megjelenését tervezem (a tanév folyamán havonként egyet). A számonként két liturgikus jegyzet az Új Ember rovat hajdani kéthetes megjelenési ciklusának felel meg.

A füzetet saját költségemen nyomtatom és ingyenesen bocsátom rendelkezésre. Köszönettel veszem, ha valaki önkéntesen és tetszés szerinti mértékben hozzá akar járulni a költségekhez. A füzet postázásának egyetlen feltétele az, hogy az érdeklődő egy levélben kérje a füzet megküldését, s évente adjon fel tíz darab, önmagának megcímzett, felbélyegzett közepes vagy nagy alakú borítékot a következő címre: Dobszay László, 1024 Budapest, Keleti Károly u. 11/A. II. 9.

A Zeneakadémia „Egyházzenei füzetek” c. sorozata, és más liturgikus, egyházzenei kiadványok az egyházzenei tanszéken (VI. Vörösmarty utca 35.) kaphatók. Lásd még: www.egyhazzene.hu honlapon.